

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора

Оніпко Валентини Володимирівни

на дисертацію Романюк Руслани Костянтинівни

**«Теоретичні і методичні засади професійної підготовки вчителів біології
до профільного навчання учнів»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими
науковими програмами.**

Забезпечення профільного навчання в старшій загальноосвітній школі – ключове завдання модернізації освіти в Україні. Воно покликане сприяти гуманізації навчально-виховного процесу, задоволенню освітніх потреб, самоактуалізації особистості, утвердженню унікальності, неповторності і самоцінності індивідуальності школяра, детермінується зростаючими вимогами суспільства до професійної компетентності й когнітивної активності майбутніх фахівців, зумовлене реаліями сучасної соціально-економічної ситуації, коли професійна освіта стає гарантом соціальної стабільності людини та основою соціально-економічного розвитку країни. Це посилює вимоги до вчителя, його професійної компетентності і готовності до впровадження профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів. Проблема, обрана для дисертаційного дослідження, є актуальною для сучасного етапу розвитку педагогічної науки, зважаючи на зростання вимог до підготовки вчителя, викликане як формуванням в Україні ринкових відносин, так і глобальними чинниками – розвитком сучасних технологій і підвищенням професійної конкуренції, що вимагає від фахівця професійної мобільності, формування потреби в самоосвіті та комплексу особистісно-професійних компетентностей. Аналізуючи актуальність обраної для дослідження проблеми, авторка роботи приходить до обґрунтованого висновку: сучасний учитель має бути готовим до індивідуалізації та диференціації навчання, упровадження інформаційних технологій і дистанційної освіти, здійснення неперервної педагогічної освіти і самоосвіти, мати постійну зорієнтованість на забезпечення власної конкурентоздатності на ринку освітніх послуг.

Дисертаційну роботу Р. К. Романюк цілком слушно віднести до праць саме такого роду. Уважне знайомство з текстом засвідчує: це – помітний науковий доробок у сфері впровадження профільності загальноосвітніх навчальних закладів. Підготовці дисертації передувало ретельне вивчення та глибокий аналіз комплексу досліджень і матеріалів із зазначеної проблематики.

Теоретико-методичні засади підготовки вчителів біології до професійної діяльності в профільній школі недостатньо розроблені педагогічною наукою як на методолого-теоретичному, так і на організаційно-технологічному рівнях. Незважаючи на брак наукового осмислення, практична потреба в цьому є нагальною, про що свідчить наявність системних суперечностей, виявлених дисертанткою в ході дослідження, а саме: законодавчо закріпленими вимогами держави й суспільства до вчителя Нової української школи, необхідністю активного запровадження профільного навчання у вітчизняну систему освіти та недостатнім рівнем обґрунтованості теоретико-методичних засад підготовки вчителя до профільного навчання учнів; суспільними потребами формування єдиного навчально-освітнього простору та системи профільного навчання в регіоні та низькою ефективністю взаємодії закладів базової і профільної середньої освіти, фахової передвищої і вищої освіти, системи післядипломної педагогічної освіти; важливістю природничо-наукового напрямку шкільної освіти у формуванні особистості учня, його ключових компетентностей та відсутністю достатнього науково-методичного і кадрового забезпечення практичної реалізації природничої освіти; потребою в орієнтації повної загальної середньої освіти на врахування інтересів, професійних і життєвих намірів, здібностей, освітніх запитів учнів та домінуванням предметної спрямованості професійної підготовки вчителів; соціальною вимогою щодо формування професійної компетентності вчителів біології, здатних до навчання протягом життя, застосування освітніх інновацій та реальним рівнем підготовки випускників відповідних закладів вищої освіти.

У дисертаційній роботі Р. К. Романюк теоретично обґрунтовує й експериментально підтверджує результативність моделі неперервної професійної підготовки учителів біології до профільного навчання старшокласників. Тому актуальність обраної теми висока, а одержані результати мають вагоме значення для теорії і методики професійної освіти як такі, що вирішують конкретне наукове завдання – теоретичне обґрунтування і практичне забезпечення якісної підготовки конкурентоспроможних, здатних до застосування спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності у фаховій діяльності вчителя біології.

Важливо, що дисертаційне дослідження має зв'язок з комплексним науковим дослідженням кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Житомирського державного університету імені Івана Франка «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції» (№ ДР 110U002110).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, щодо суті

теоретичних і методичних засад професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів; визначення сутності спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності; обґрунтування моделі професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів здобули в роботі належне обґрунтування завдяки глибокому аналізу джерельної бази і зробленим на його основі висновкам та узагальненням, проведенню експерименту, якісному і кількісному аналізу його результатів. Про це свідчить аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій авторки. Наукова робота ґрунтується на належній джерельній базі. У списку використаних джерел 643 найменування, з яких 58 – іноземними мовами. До складу джерельної бази входять законодавчо-нормативні документи та аналітичні матеріали з питань організації навчання у старшій профільній школі, наукові й навчально-методичні роботи зарубіжних та вітчизняних теоретиків освіти, навчально-методичні доробки викладачів ЗВО і вчителів-практиків, енциклопедії, словники, довідкові та реферативні видання тощо.

Доречно, що процес формування спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності представлений у вигляді моделі побудованої із шести блоків: цільового, концептуального, мотиваційного, змістового операційно-діяльнісного, результативно-оцінного. Опис процесу професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів безпосередньо в тексті рукопису дисертації дає чітке уявлення про весь технологічний процес та його результативність. Слід наголосити, що дослідниця здійснила обґрунтування наукових положень з опорою на законодавчу базу і правові основи вищої освіти України, результати порівняльного аналізу змісту наукових праць, поглядів вчених на досліджуваний феномен. Все це забезпечило функціональну єдність теоретичних положень під час обґрунтування моделі та розроблення навчально-методичного забезпечення формування спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності вчителів біології.

Достовірність і новизна результатів дослідження. Достовірність одержаних дисертанткою результатів дослідження підтверджується наведеними у тексті дисертації результатами виконання кожного із семи дослідницьких завдань. Вірогідність інформації про результативність обґрунтованої у дослідженні моделі перевірена з використанням математичної статистики, засвідчена довідками про впровадження результатів дослідження Р. К. Романюк у чотирьох вітчизняних закладах вищої освіти та установі післядипломної педагогічної освіти. Досягненню поставленої мети, розв'язанню визначених здобувачкою завдань на різних етапах наукового пошуку та формулюванню висновків наукового дослідження слугували обрані загально- і конкретно-наукові методи дослідження – теоретичні, емпіричні, статистичні, що теж

підтверджує достовірність наукових результатів одержаних Русланою Костянтинівною Романюк особисто.

Вивчення змісту дисертаційної роботи та автореферату дає підстави зазначити, що істотними результатами, вперше представленими в дисертації Р. К. Романюк, є комплексне дослідження теоретичних та методичних засад неперервної професійної підготовки вчителя біології до профільного навчання учнів, обґрунтування вихідних наукових положень дослідження з урахуванням філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, практично-прикладного рівнів методології, побудова концепції формування і розвитку спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності вчителя біології як динамічної інтегрованої системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок, мотивів, ставлень, цінностей та досвіду особистості, що дає змогу успішно здійснювати професійну освітню діяльність в умовах профільної організації навчання; є результатом неперервної освіти особистості, її самовдосконалення, саморозвитку і важливою складовою професійної компетентності вчителя; виокремлення її структурних компонентів; основних критеріїв та рівнів сформованості.

Одержані дисертанткою результати мають наукове значення, що підпадає під три рівні новизни: *одержано вперше, удосконалено, подальшого розвитку набуло*. До результатів що одержані в теорії і методиці *вперше, належать*:

До найбільш вагомих наукових результатів, отриманих здобувачкою, належать:

– виокремлення етапів становлення диференційованого та профільного навчання (I – зовнішньої диференціації освіти в епоху українського Відродження (XV–XVIII ст.); II – формування професійної освіти, розвитку диференціації в гімназіях з фуркацією змісту освіти в старших класах (XIX – початок XX ст.); III – націоналізації освіти і диференціації навчання в старших класах під час визвольних змагань та УНР (1917–1920 рр.); IV – пошуку ефективних шляхів зовнішньої і внутрішньої диференціації освіти, характерного радянському періоду історії (1920 – 1991 рр.); V – розбудови державної освіти незалежної України, розвитку освітніх закладів нового типу, курсу на профільне навчання у старшій школі (з 1991 р. по теперішній час), окреслено провідні тенденції кожного етапу, їх особливості в різних регіонах України;

– розроблення концепції формування і розвитку *спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності* вчителя біології як динамічної інтегрованої системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок, мотивів, ставлень, цінностей та досвіду особистості, що дає змогу успішно здійснювати професійну освітню діяльність в умовах профільної організації навчання; є результатом неперервної освіти особистості, її самовдосконалення, саморозвитку і важливою

складовою професійної компетентності вчителя; виокремлено її структурні компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний), основні критерії та рівні сформованості;

– обґрунтування моделі *неперервної професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів* як упорядковану єдність взаємозумовлених і взаємопов'язаних структурних блоків (цільового, концептуального, мотиваційного, змістового, операційно-діяльнісного, результативно-оцінного).

Відбулось удосконалення:

– змісту, форми, технології формування і розвитку спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності вчителя біології у процесі навчання у ЗВО та здобуття післядипломної педагогічної освіти;

– уточнення понятійно-термінологічного апарату проблеми дослідження («професійна підготовка вчителя», «неперервна професійна підготовка вчителів біології до профільного навчання учнів», «профільне навчання», «професійна компетентність»).

Подальшого розвитку набули: положення щодо неперервної ступеневої педагогічної освіти, формальної, неформальної та інформальної освіти, компетентнісного підходу до навчання, використання новітніх педагогічних форм, методів і технологій у практиці професійної підготовки вчителів біології.

У роботі вдосконалено навчально-методичне забезпечення підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів. Зокрема, дисертанткою здійснено розробку методичної системи підготовки вчителя біології до профільного навчання учнів та інтеграцію її в освітню програму «Середня освіта (Біологія та хімія)» для здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини).

Заслуговує на схвалення те, що Русланою Костянтинівною розроблено і впроваджено навчально-методичне забезпечення курсу «Теорія і методика навчання біології в старшій профільній школі». Позитивним є те, що методика вивчення цього курсу характеризується різноманітністю застосування та поєднання класичних форм і методів із сучасними технологіями, формами, методами навчання, наприклад технологією контекстного навчання, проектного навчання, створенням портфоліо вчителя та іншими. Дисертанткою видано підручники, навчальні посібники для студентів, учителів та учнів старших класів з різних розділів біології, які є змістовим «ядром» предмету «Біологія і екологія» у старших класах. Варто відзначити створену і апробовану програму курсів підвищення кваліфікації вчителів «Формування професійної компетентності вчителя біології профільної школи в сучасному освітньому просторі». Вважаємо, що це є суттєвим внеском у розробку нових підходів до удосконалення

неперервної педагогічної освіти та професійного розвитку вчителів профільної школи.

Узагальнений досвід підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів, одержані теоретичні й емпіричні дані можна рекомендувати впровадження в освітні програми підготовки майбутніх вчителів біології в умовах вищої ступеневої освіти та під час проходження курсів підвищення кваліфікації вчителями-практиками. Систематизовані й узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база мають цінність для розробки лекційних і практичних занять із курсів «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Порівняльна педагогіка», «Методика навчання біології», «Інноваційні методи навчання», спецкурсів і спецсемінарів із проблем професійної підготовки вчителів біології тощо.

Матеріали докторської дисертації використано при викладанні навчального курсу «Теорія і методика навчання біології в профільній школі» з відповідним методичним забезпеченням (силабус, навчальна і робоча програми, інструкції до організації лабораторних занять і самостійної роботи над курсом, робочий зошит тощо); навчальних посібниках для студентів з фахових біологічних дисциплін (загальної цитології, гістології, біології індивідуального розвитку, біотехнології тощо), що є змістовним ядром шкільного предмету «Біологія і екологія» в старших класах; навчальних посібників для вчителів та учнів 10-11 класів («Загальна біологія (вибрані розділи)», «Природознавство. Біологія (тестові завдання шкільного курсу)», «Біологія. Молекулярний, клітинний та організмний рівні організації життя», «Біологія (профільний рівень): робочий зошит для лабораторних і практичних робіт, організації лабораторного практикуму для 10-го класу: навчальний посібник для вчителів та учнів») і монографії «Підготовка вчителя біології профільної школи: теорія і практика».

Основні положення і результати дослідження упроваджено в освітній процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/1509 від 30.12.2020 р.), КЗ «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради (довідка № 01-162 від 04.02.2021 р.), Херсонського державного університету (довідка № 03/520 від 08.02.2021 р.), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04/480 від 02.02.2021 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 22 від 17.02.2021 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Заслуговує на увагу ретельна розробка структури дисертаційної роботи, яка зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в

цілому, так і в межах кожного окремого розділу. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі чітко визначено мету дослідження, його завдання, об'єкт і предмет, розкрито концепцію і методологічні підходи.

Теоретично вагомим, на нашу думку, є матеріал першого розділу роботи – **«Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми підготовки вчителя біології до профільного навчання учнів»**. В ньому обґрунтовано методологію дослідження проблеми неперервної професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів у кількох площинах теоретичного розгляду – на філософському, загальнонауковому і конкретнонауковому (педагогічному) рівнях. Відображено результати розгляду профільного навчання учнів як наукової проблеми; розглянуто проблему професійної підготовки вчителів біології у педагогічній теорії і практиці.

На схвалення заслуговує здійснений авторкою контент-аналіз категорійного апарату дослідження, у результаті якого запропоновано авторське визначення «профільного навчання» як виду диференційованого, особистісно орієнтованого навчання учнів старшої школи, що забезпечує максимальне врахування інтересів, здібностей та схильностей учнів, їхніх професійних, життєвих та освітніх намірів шляхом змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу. Крім того, конкретизовано сутність підготовки учителів біології до профільного навчання учнів як педагогічної системи, що включає мету, завдання, методологічні підходи, принципи, компоненти та результат підготовки – досягнення достатнього рівня сформованості спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності.

На підтримку й позитивну оцінку в рецензованій дисертації заслуговує і другий розділ – **«Становлення ідеї профільного навчання в контексті історико-педагогічного та порівняльного аналізу підготовки вчителів»**, у якому представлено результати історико-педагогічного дослідження автором етапів розвитку диференційованого навчання (а також профільного як його різновиду); схарактеризовано сучасний стан упровадження профільного навчання в Україні та підготовки вчителів до його реалізації; здійснено компаративний аналіз досвіду організації навчання у старшій школі зарубіжжя і підготовки його кадрового забезпечення.

На основі зовнішніх і внутрішніх критеріальних ознак авторкою виокремлено п'ять хронологічно послідовних етапів становлення диференційованого, у тому числі і профільного навчання: I – зовнішньої диференціації освіти в епоху українського Відродження (XV–XVIII ст.); II – формування професійної освіти, розвитку диференціації в гімназіях з фуркацією

змісту освіти в старших класах (XIX – початок XX ст.); III – націоналізації освіти і диференціації навчання в старших класах під час визвольних змагань та УНР (1917–1920 рр.); IV – пошуку ефективних шляхів зовнішньої і внутрішньої диференціації освіти, характерного радянському періоду історії (1920–1991 рр.); V – розбудови державної освіти незалежної України, розвитку освітніх закладів нового типу, курсу на профільне навчання у старшій школі (з 1991 р. по теперішній час).

Доцільним є розгляд та узагальнення дисертанткою основних тенденцій і характерних рис щодо структури, організації навчання у старшій школі в розвинених країнах, які мають тривалий досвід упровадження профільного навчання. Крім того, проаналізовано сучасний стан підготовки вчителя біології в Україні, зокрема, зміст освітньо-професійних програм бакалаврського і магістерського рівнів спеціальності 014 Середня освіта (спеціалізації «Біологія», «Біологія та здоров'я людини», «Природничі науки») вітчизняних ЗВО у контексті дослідження, а також програми курсів підвищення кваліфікації вчителів біології. Автором обґрунтовано висновок про те, що підготовка вчителя біології до профільного навчання учнів сьогодні має несистемний характер, сутнісні ознаки його професійної компетентності представлено розрізнено і неповно. Саме тому розробка методичної системи і моделі неперервної професійної підготовки вчителя біології до профільного навчання учнів є актуальною і відповідає вимогам сьогодення.

Цілісність рецензованої роботи створюється в третьому розділі – **«Концепція професійної підготовки учителів біології до профільного навчання учнів»**, у межах якого розкрито основні концептуальні ідеї (неперервність підготовки вчителя біології до профільного навчання учнів на засадах практико-зорієнтованого, контекстного, інтерактивного навчання у межах ступеневої вищої та післядипломної педагогічної освіти; інтеграція формальної, неформальної та інформальної складових освітнього процесу). В даному розділі досить детально проаналізовано структуру, критерії і рівні сформованості спеціалізованої профільно зорієнтованої компетентності як складової професійної компетентності вчителя біології; а також презентовано модель неперервної професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання старшокласників. Остання, на нашу думку, є логічною, змістовною і складається із взаємопов'язаних блоків – цільового, концептуального, мотиваційного, змістового, операційно-діяльнісного, результативно-оцінного.

На нашу думку, найбільше практичне значення має четвертий розділ дисертації – **«Організаційно-методичні засади професійної підготовки вчителя біології до роботи у старшій профільній школі»**, у якому обґрунтовано зміст неперервної професійної підготовки вчителів біології до

профільного навчання учнів у ЗВО та післядипломній освіті; розкрито форми, методи технології професійної підготовки учителів біології. Особливо вдало розкрито і доведено ефективність застосування інтерактивних та ігрових технологій навчання, тренінгів, методу портфоліо як спосіб ефективного оцінювання навчальних досягнень студентів.

У п'ятому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності моделі підготовки учителя біології старшої профільної школи»** авторкою представлено програму експерименту, описано етапи і організацію експериментальної роботи; здійснено аналіз констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту; узагальнено його результати.

Експериментальне дослідження проводилося протягом 2005–2020 рр. і охоплювало п'ять етапів (пошуково-аналітичний, констатувальний, коригувальний, формувальний і узагальнюючий). Слід зазначити, що експериментальну частину виконано на належному організаційному та науковому рівнях, вона має достатньо чисельну і різноманітну експериментальну базу (учні, учителі, здобувачі освіти 11-ти ЗВО на констатувальному, 4 університети – на формувальному етапі), результати вдало репрезентовані у вигляді таблиць і діаграм. Позитивні результати дослідження є свідченням дієвості розробленої науково-методичної системи. Статистичний аналіз на основі критеріїв Ст'юдента і Пірсона підтвердив їх достовірність.

У цілому дисертації властива повнота, системність подання та логічність викладення матеріалу. Авторський стиль відповідає вимогам науковості, мова дисертації коректна та зрозуміла. Автореферат повністю відображає основний зміст дисертації.

Дискусійні положення та побажання щодо вдосконалення змісту дисертації

Позитивно оцінюючи отримані результати дослідження, їх наукову новизну та практичну значущість, необхідно відзначити дискусійні положення дисертації та окремі зауваження:

1. Авторка детально описує вітчизняний досвід становлення профільної освіти і сучасний його стан в деяких країнах Європи та США. Проте, на нашу думку, історичні аспекти проблеми (розділ 2) занадто деталізовано в ті часи, які до проблеми дослідження організації рівневої та профільної диференціації у старшій школі мають слабку дотичність.

2. На нашу думку на рисунку 3.3 (сторінка 271), у моделі неперервної професійної підготовки учителів біології до профільного навчання старшокласників, не зрозуміло розташування рівнів та різновидів освіти серед системи взаємопов'язаних блоків моделі, потрібно також було б більш чітко зазначити очікувані результати дослідження і представити закономірні

взаємозв'язки між метою та результатом дослідження, що вдосконалено б візуалізацію системності запропонованої моделі.

3. Дисертанткою глибоко розкрито зміст підготовки вчителя біології (розділі 4) в умовах ЗВО та післядипломній освіті, проте варто було б у розділі 4 детальніше розкрити роль неформальної та інформальної освіти у підготовці вчителя біології профільної школи, адже однією із концептуальних ідей дослідження визначено інтеграцію формальної, неформальної та інформальної складових освітнього процесу.

4. Опис експериментальної частини досліджено (розділ 5) містить велику кількість таблиць і діаграм, частину яких, можливо, доцільно було б перенести у додатки, натомість подаючи в основному тексті описову інформацію, наприклад, зведену систему оцінок відповідно обраних критеріїв, які становили основу для наскрізного узагальнення рівнів досягнень кожного учасника експерименту (т. зв. підсумкова таблиця оцінок).

5. Зважаючи на практичну значущість виконаного дослідження, зокрема, впровадження у процес професійної підготовки вчителів біології програми курсів підвищення кваліфікації; зазначимо, що робота тільки б виграла, якби програму цього курсу більше конкретизувати в Додатку 3.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Зміст, структура та логіка викладу матеріалу в дисертаційній роботі, сформульовані висновки доводять, що дисертантка володіє культурою наукового пошуку й обізнана в проблемі, яка розглядається. Науково-практичне значення дисертації підтверджується публічним обговоренням результатів на науково-практичних конференціях і семінарах. Матеріали монографії, розділу у колективній монографії, навчальних посібників, методичних рекомендацій і розробок, наукових статей і публікацій апробаційного характеру повністю відображають отримані результати та відповідають змісту дисертації. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідають чинним вимогам.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертаційної роботи. Структурна побудова і зміст автореферату Руслани Романюк відповідають чинним вимогам МОН України до авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, ідентичні основним положенням дисертації та належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі.

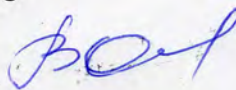
Висновок

Дисертація написана на високому науково-теоретичному рівні, містить змістовно виважений і ретельно розроблений авторкою теоретичний матеріал та засвідчує збагачення педагогічної теорії та практики.

Здійснене дослідження з теми **«Теоретичні і методичні засади професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів»** можна вважати самостійним, цілісним та завершеним і таким, що відповідає пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567 зі змінами, і паспорту спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, а її авторка – **Романюк Руслана Костянтинівна** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри ботаніки та методики навчання
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка

Валентина ОНІШКО

